

TOPLUMSAL BİR KAVRAM OLARAK MİTLER VE MODERN DÜNYANIN YENİ MİTLERİ

MYTHS AS A SOCIAL CONCEPT AND NEW MYTHS OF THE MODERN WORLD

Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÖZÜDOĞRUTrabzon Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0002-4778-8367**ÖZET**

Mitsel anlatılar, insan ve evrenin var oluşuna dair bizlere bir izah sunar. Bu sayede bireyin yaşamını ve tüm tecrübelerini anlamlandırmasını sağlar. Öte yandan mitler inanç ve anlam dünyası oluşturma işlevi ile içinde buldukları toplumun kültür taşıyıcı ve değer koruyucu görevine sahiptir. Toplum içinde karmaşık bulunan deneyimler, bilgiler ve davranış modelleri mitler sayesinde bir düzen ve anlam kazanmaktadır. Toplumun kutsal olana ve doğaüstü olana yaklaşımını belirlemede etkisi olan mitlerin, aydınlanma ile birlikte itibarının azaldığını ve geçersiz sayıldığını düşünebiliriz. Zira akılcılığın ön planda tutulduğu modernite ile birlikte, mitler metafizik bir alanın garip ve anlaşılabilir ürün olarak kabul edilerek değersiz ve akılcılık dışı olarak kabul edilmiştir. Ancak kutsal ve doğaüstüne ait kabul edilen, bilgi ve mantık bakımından rasyonel dışı olarak görülen mitlerin yerini modern dönemde yeni bir forma büründüğünü görebiliriz. O halde mitleri ilkel ve modern olarak ayırmak mümkün müdür? Mitler ile bilimi birbirinin zıddı olarak kabul edebilir miyiz? Modern insanın bu dünyaya ait kendi kutsallarını yarattığı ve bunun üzerinden kendi mitlerini oluşturduğu yönündeki fikir bu çalışmanın temel tartışma alanlarından biridir. Modern siyasi ideolojiler üzerinden oluşturulan mitler, çizgi roman ve sinema üzerinden üretilen kahraman mitleri, modern tarih miti, toplumsal cinsiyet mitleri, uzay yolculuğu mitleri vb. modern insanın mitlere olan ihtiyacının devam ettiğini göstermektedir. Mitler, hala kuşaklar arası aktarılan ve önemli bir iletişim aracı olan bir düşünce sistemidir. İçinde bulunduğu çağın ve toplumun değerlerini ve inançlarını canlı tutmada, toplumların kendi varlıklarına anlam kazandırma çabasında işlevsel olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitler, Toplumsal İşlev, Modern Mitler**ABSTRACT**

Mythical narratives offer us an explanation for the existence of man and the universe. In this way, it enables the individual to make sense of his life and all his experiences. On the other hand, myths, with their function of creating a world of belief and meaning, have the duty of cultural carrier and value protector of the society they are in. Experiences, knowledge and behavior patterns that are complex in society gain an order and meaning thanks to myths. We can think that the myths, which have an impact on determining the approach of the society to the sacred and the supernatural, have been discredited and considered invalid with the Enlightenment. Because, together with modernity in which rationality was prioritized, myths were accepted as a strange and incomprehensible product of a metaphysical field and were accepted as worthless and irrational. However, we can see that the myths, which are considered sacred and supernatural, and seen as irrational in terms of knowledge and logic, take a new form in the modern period. Is it then possible to separate myths into primitive and modern? Can we accept myths and science as opposites? One of the main discussion areas of this study is the idea that modern people create their own sacred belonging to this world and create their own myths over it.

Myths created through modern political ideologies, hero myths produced through comics and cinema, modern history myth, gender myths, space travel myths, etc. shows that modern man's need for myths continues. Myths are a thought system that is still transmitted between generations and is an important communication tool. It continues to be functional in keeping the values and beliefs of the era and society in which it lives alive and in the efforts of societies to give meaning to their own existence.

Keywords: Myths, Social Function, Modern Myths

1. GİRİŞ

Mitler, genel tanımıyla halk efsaneleri, yaratılış hikâyeleri, bir toplumun hayal gücüyle şekillenmiş alegorik ifadeler olarak bilinmektedir. Mitlerin, ritüeller ve semboller ile bütünleşmiş, kutsala dair bir anlatı olduğu da yine klasik mitolojiden bizlere bildirilen genel bilgilerdir. Bu haliyle mitler, eski çağ insanının doğa ve evrene dair anlamlandıramadığı, çıkmaza düştüğü meselelerine cevap bulma arayışının bir ürünüdür. Ancak mitlerin, yalnızca bir hikâye, masal ya da efsane değil; temelde bir felsefe ve düşünce tarzı olduğu düşünüldüğünde sadece geçmiş çağlara ait değil, insanın olduğu her çağa ait bir düşünce tarzı olduğu anlamı çıkmaktadır. Dolayısıyla mitlerin tarihi, bir noktada insanlığın tarihi anlamına gelmektedir.

Çalışmada klasik mitoloji tanımlarına yer vermenin yanı sıra, Aydınlanma Çağı sonrası yapılan birtakım kültürel, psikanalitik/psikolojik ve sosyolojik çalışmaların mite dair yeni bir tartışma alanı ortaya çıkardığı anlatılmıştır. Bu tartışmalarda ortak nokta mitlerin uzak bir geçmişte kalmadığı ve şekil değiştirerek, farklı inanç ve pratiklerle bütünleşerek modern kent toplumunu etkilemeye devam ettiğidir. Bu noktada makale, bilim ile mitlerin birbirinin zıddı olduğu varsayımını tartışmaya açmakta; bilimsel gelişmelerin kimi zaman bazı mitleri yok ederken, kimi zamansa yeni mitler ortaya çıkarmada etkili olduğu, hatta bilimsel devrimlerin bile çağlar sonrası birer mit halini aldığına dikkat çekmektedir.

Makalede bu tartışma zemininin akabinde mitleri ilkel ve modern olarak ayırmanın mümkünlüğü sorgulanmıştır. Eskiden destan, efsane, menkıbe ve halk hikâyeleri şeklinde var olan mitlerin yerini modern dönemde siyasi ideolojiler, sinema, sanat yapıtları, kitle iletişim araçları, teknolojik makineler, toplumsal cinsiyet modelleri, moda gibi alanlar almıştır. Bu alanlar üzerinden modern kent toplumlarında üretilen mitlerin incelenmesi, onları üreten toplumların insan, doğa, yaratılış, doğum, ölüm gibi hayati konulardaki görüşlerinin incelenmesi anlamına gelmektedir. Bir toplulukta en önemli değer ve ilkelerin, davranış kalıplarının neler olduğuna bakmak, o toplumun mitsel arka planına bakmaktan geçmektedir. Bugün modern insanın mit algısı ve bu mitleri oluştururken kullandığı araçlar değişmiş olsa da temelde yapılan modern toplumların bir takım davranışlarına meşru rehber üretmesidir. Çalışmada bu minvalde mitlerin sosyolojik işlevleri üzerinde durulmuş ardından ise modern kent toplumunun ürettiği mit örnekleri üzerinden, çağlar ötesi bir kavram olan mit ihtiyacını nasıl giderdiği ve mitlerin görünür görünmez alanlara nasıl sindiği yorumlanmak istenmiştir.

2. MİTLER BİZE NE ANLATIR?

Mit sözlükte, "Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi" şeklinde tanımlanır (<http://www.tdk.gov.tr>). Aynı zamanda mitler tanrılar, kahramanlar ve geçmiş zaman olayları üzerine anlatılan öyküler, ulusların yaşadıklarının simgesel olarak dile getirilişi şeklinde de ifade edilebilir.

Mitsel anlatılar, insan ve evrenin var oluşuna dair bizlere bir izah sunar. Bu sayede bireyin yaşamını ve tüm tecrübelerini anlamlandırmasını sağlar. Mitler aynı zamanda geçmişte neler yaşandığını ve gelecekte insanı neler beklediğine yönelik de bizlere açıklamalar sunar (İlhan, 2014: 33). Diyebiliriz ki mitlerin tarihi insanlığın tarihidir.

Kaynak'a göre mitler anlam dünyamızda derin bir yer kaplayan evrensel ve zamansız hikâyelerdir ve toplumların genetik yapısını şekillendirirler (Kaynak, 2012: 678). İnsanlık tarihini mitlerin tarihi olarak yorumlamak, insan ve toplumların genetik yapısında mitlerin büyük bir rolü olduğunu da kabul etmek anlamına geliyor.

İnsanlık tarihi ile paralel bir tarihe sahip olan mitler Aydınlanma Çağı denilen 18. yüzyıla kadar insan ve toplum yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Aydınlanma felsefesi, insanın özgürlüğünü ve mutluluğunu engelleyen bütün doğmalara karşı çıktığı gibi, miti de bu minvalde değersizleştirmiş, boş ve batıl inanç olarak nitelendirmiştir. Pozitivizmin doğayı ve toplumları anlayıp açıklamada temel anlayış olarak kabul edilmesiyle beraber mitler de tıpkı anlaşılabilir ve ölçülemez olan pek çok inanç ve semboller gibi değersizleştirilmiş, boş ve batıl inanç olarak nitelendirilmiştir (Erkan Aslan, 2019: 13).

Mitoloji, mitler üzerine bilimsel çalışmalar yapan alanı ifade etmektedir. Mitleri akli olarak yani bilimsel anlamda ele alma çabası antik çağa kadar gitmektedir. Tarihçi Herodot, mitleri tarihi değeri olmayan güvenilir söylemler olarak değerlendirmiş, Platon ise gerçeğe ilişkisi olmayan boş ve gülünç masallar olarak tanımlamıştır (İlhan, 2014: 7). Zamanla Hristiyanlığın hâkimiyetiyle de mitlerin itibarı azaltılmıştır. Özellikle Aydınlanma Çağı ile beraber mitler hakkında olumsuz bir bakış açısı kendini göstermiştir. Akılcılığın ön planda tutulduğu bu dönemde, kutsala, dini düşüncelere karşı sert bir tutum sergilenmiş ve dolayısıyla kutsala ait olan düşüncelere karşı durulmuştur. Bu sebeple aydınlanma filozofları için mitler garip ve anlaşılabilir şeyler olarak görülmüştür. Avrupa çağdaşlaşma sürecinde köklü değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin sonucunda eskiye ait olanlar değersiz görülmüştür. Bu sebeple mitler yararsız ve çağ dışı olarak nitelendirilmiştir. Mythos (mitos) kelimesi "duyulan söz, efsane, masal" anlamlarına gelirken (Kaynak, 2012: 678); logos ise yasal düzeni yansıtmakta ve gerçeğin insan diliyle ifadesi anlamına gelmektedir (İlhan, 2014: 7). Modern çağda ise batılı anlamda logos ön planda tutulmuş ve mythos geri plana itilmiştir. Dolayısıyla modern insan, mitleri, ilkel insanın uğraşısı olarak değerlendirmiştir.

Pozitivist bilim çevrelerince değersizleştirilen mit kavramı, 19. yüzyılda antropologlar, bilinçaltı çalışmalarıyla ilgilenen psikiyatristler ve psikologlar ve sosyologlar tarafından tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle antropologların "ilkel" insanlar üzerinde ve "ilkel" kabileler üzerinde yaptıkları araştırmaların mit kavramı üzerine çağdaş dönemde de tekrar düşünmek gerekliliğini ortaya çıkarmada etkili olduğu düşünülmektedir.

Antropolog Malinovski'ye göre (1990: 87); mitler ilkel topluluklarda yalnızca anlatılan bir öykü değil, bundan öte yaşayan bir gerçekliktir. Mite dair kapsamlı tanımıyla bilinen Antropolog Eliade ise mitin kutsal ve yaratılış ile ilgili olan yönüne dikkat çeker ve mitlerin toplumsal işlevine ışık tutar:

"Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir "yaratılış"ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder. Mitlerdeki kişiler doğüstü varlıklardır. Özellikle "başlangıçtaki o eşsiz zamanda yaptıkları şeylerle tanınırlar. Demek ki mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını (ya da yalnızca "doğüstü" olma özelliğini) gözler önüne serer. Sonuç olarak mitler, kutsal ya da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte dünyayı gerçek anlamda kuran ve onun bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası, insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini doğüstü varlıkların müdahalelerinden sonra edinmiştir" (2001: 15-16).

Yukarıdaki tanımlar bir ölçüde klasik mitolojinin mit kavramına yaklaşımına uygunluk göstermektedir. Burada mit, “ilkel” insanların yaşamında yer alabilecek bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan mitin yaşayan bir gerçeklik, insanın bugününe ışık tutan ve kutsal ve heyecan verici özelliği ile her çağ ve zamanda yaşayan bir kavram olabileceğine de kapı aralamaktadır. Mitlerin günümüz insan ve toplum ilişkilerinin temelinde var olabilecek bir kavram olmasına temel hazırlayan bir diğer çalışma alanı psikoloji olmuştur. Freud ve Jung bu konuda önemli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmacılar miti psikanalitik bir yaklaşımla incelemiş ve toplumun bilinçaltının bir yansıması olabileceği sonucuna varmışlardır. Onlara göre rüyalar insanların bilinçaltının bir yansımasıdır ve mitler de aynı şekilde toplumların bilinçaltının bir yansımasıdır. Mite dair yapılan bu araştırmalar, onun boş ve uydurma söz anlamlarından kurtularak akademik çalışmaların inceleme konusu olmasını sağlamıştır (Aslan, 2019: 8). Ancak bu çalışmalar genel olarak indirgemeci bir bakış açısını yansıtmaktadır. Kimi yerde mitler ilkel insanın yanılgıları, kimi yerde ilkel bir mantık, kimi yerde ise nevrotik bir hastanın ruh hali olarak betimlenmiştir. Bu bakış açıları 19. yüzyılın köken araştırma istek ve arzuları etkili olmuştur. Neticede araştırmacıların her biri mitleri kendi bakış açıları çerçevesinde tanımlamışlardır (Taş, 2000: 70).

Mitler eğlence için anlatılan masal ve hikâyelerden farklıdır. Onu farklı kılan kutsala dair olması, yahut kutsal olarak kabul edilmesidir. Mitler, doğüstü varlıkların öykülerini oluşturmaları, insanın ve evrenin yaratılışına dair olması, insana kendisinin ve diğer nesnelere kökeninin bilgisini vermesi sebebiyle “kesinlikle gerçek” olarak kabul edilen kutsal anlatılardır (Eliade, 1993: 4). Burada "kesinlikle gerçek" ifadesini biraz açmak istiyorum. Bir şeyin gerçek olduğunu algılamak, onun bizden bağımsız bir biçimde var olduğunu ifade etmektir. Örneğin bir kaşık, kesinlikle gerçektir. Onu herkes görür ve hangi amaca hizmet ettiğini de bilir. Oysaki kaşığın üreticisi insanın bizzat kendisidir. Var olan bir ihtiyacın ürünü olarak kaşık icat edilmiştir. Ancak bizler onu sanki insanlık tarihinden itibaren bizimle birlikte var olan, dışarda 'orada' bulunan bir dışsallık olarak algılarız. Berger, bu duruma dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme süreçleriyle açıklama getirmektedir. Ona göre toplum, kendini sürekli inşa eder ve bu inşa süreci üçlü bir sürecin ard arda takibiyle meydana gelir. Tıpkı kaşık örneğinde olduğu gibi kendi inşamız olan 'şey' öncelikle bizden bağımsızmış gibi algılanır ve daha sonra nesnelleştirilir. Bu nesnelleştirme süreci ile kültürün bir parçası haline gelir ve toplum için ortak bir anlama sahip olur. Ardından nesnelleşen 'şey' in subjektif olarak içselleştirilmesi gerçekleşir (Berger, 2015). Buradan hareketle mitler de insan ve toplumların ürünü olarak var olurlar ve bir zaman sonra bilinç dışı var olduğuna inanılır ve dışsallaştırılır. Kişi mitsel bir olayı dinlediğinde onun kesinlikle bir insan ürünü uydurma hikâye olduğuna inanmaz, gerçek olduğunu kabul eder.

Taş'a göre (2000: 70), mitler ne tek bir bilgiyi ne de tek bir mantığı barındırır. Mitler insanın düşünsel süreçlerinden, derin duygularından filizlenerek oluşur. Ancak sadece duyguların bir anlatımı da değildir. O aynı zamanda duyguların imgelere dönüşmüş şeklidir. Mitlerin imgelere dönüşme şekli hakkında Jung'un “doğal imgeleştirme” kavramı ufuk açıcudur. Jung'a göre (2014: 41): “*eski geleneklerin yeni bilgi artışıyla değiştirilmesinin, yani doğal imgeleştirmenin bilincin yeni edinimleriyle etkilenmesinin bir örneğiyle karşı karşıyayız, modern dönemde rüyalarındaki hayvanların ve canavarların yerini otomobillerin ve uçakların alması da bunun başka bir örneğidir*”. Jung, “doğal imgeleştirme” yoluyla günümüzde mitlerin varlığının hala devam ettiğinden ve imgeleştirme yoluyla “yaşayan mitler” oluşturduğumuzdan bahsetmektedir.

Mit kavramının modern dönemde anlam ve içeriğinin yeniden ele alınarak incelenmesiyle birlikte, kavramın tanımında ciddi genişlemeler ve klasik mitoloji anlayışından farklılaşmalar göze çarpmaktadır.

Mitlerin temelde insanların ve toplumların bilinmezle ilgili sordukları sorulara bir cevap üretme ihtiyacından üretildiği ve bilinmeze dair cevap üretme çabasının bütün çağlarda insanlığın temel ihtiyacı olarak belireceği düşüncesi bilimin mantığı ile uyuşmaktadır. Nitekim Robert Gravers mit ile bilimin bilinmeze dair sorulan sorulara cevap arama çabasının ikisini benzeştiren ve benzer işlevler üzerine ortak kılan temel bir özellik olarak ortaya koymaktadır (Gravers'den 1997: v-vii'den aktaran; Aslan, 2019: 25). Mit ile bilim ilişkisinin bilinmeyi açıklama çabası üzerine kurulan ortak yönü pek çok araştırmacı tarafından da kabul edilmiştir. Öte yandan şunu düşünmek mümkündür. Bilimsel gelişmelerin artmasıyla birlikte mitlere dair inancımız azalmakta ve birçok geleneksel mitsel unsurlar tarihe karışmaktadır. İnsanların bilime olan güven ve ihtiyacı geleneksel mitsel unsurlara olan güven ve ihtiyaçtan daha fazla olur hale gelmiştir. Ancak, mitlerin, günümüzde tamamen yok olmadığı yalnızca çağın ruhuna uygun bir şekilde biçim değiştirdiği fikri üzerinden düşünüldüğünde bilim ile mit arasındaki ortak ilişki tekrar görünür hale gelmektedir. Zira, 18. ve 19. yüzyıllarda bilim olarak kabul edilen pek çok şey bugün artık adeta birer efsane yahut mit olarak değerlendirilmektedir. Bilimsel devrim olarak nitelendirilen Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton'ın teorileri, her biri bir önceki bilimsel anlayışın yıkılmasıyla sonuçlanan bilimsel devrimler olarak nitelendirildi. Son olarak Einstein ise bütün bu geçmiş teorilerin ötesinde yeni bir bilimsel devrime imza attı. Bilimin durağan olmayıp, çağın teknolojik gelişmelerine uygun olarak kendini yenilemesi ve bir önceki yüzyıllarda bilim adı altında kabul edilen gerçekliklerin bugün o dönemin miti olarak kabul görmesi, mitlerin de kendi çağına uygun olarak değişimiyle paralellik göstermektedir. Bugün artık yıldırım çarpmasının Tanrı'nın bir kızması sonucu meydana gelen bir doğa olayı olmadığını insanlık bilimsel gelişmeler neticesinde kabul etmiştir. Ancak modern çağın da kendine uygun bir ruhu ve bu ruha uygun üretilen mitleri bulunmaktadır. Denilebilir ki, mitler, insanın yaşadığı her coğrafyada yüzlerce farklı maskelere bürünerek toplumlara yönelik işlevini, bizzat toplumların elinden çıkararak yerine getirmeye devam etmektedir. Bu durum bizi, mitlerin toplumsal yani sosyolojik işlevi üzerine bir kez daha düşünmeye davet etmektedir.

3. MİTLERİN SOSYOLOJİK İŞLEVI

Mitlerin işlevleri noktasında ünlü mitolojist J. Campbell'in belirlediği dört ana işlev bulunmaktadır. Bunlar: Mistik işlev, kozmolojik işlev, sosyolojik işlev ve pedagojik işlevdir (Campbell, 1995: 433-435). Bu işlevler içerisinde sosyolojik işleve odaklandığımızda toplumda var olan sosyal düzenin desteklenmesi ve mevcut toplumun ahlaki kurallarının ne olduğuyla ilgili açıklamalar sunan temel yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür mitler, insanların bir sosyal gruba bağlanmasında o grubun normlarını benimsemesinde etkilidir. Burada mitlerin toplumsala uygun olarak üretimi ile ilgili bir işlev söz konusudur. Ancak, diğer üç işlevi de dâhil ederek, bütün mitleri toplumsala ait bir düzen kurucu veya yaşam rehberi fonksiyonunu icra etme özelliği taşıdığı belirtilebilir. Nitekim Campbell, mitosların doğru yorumlanması durumunda günümüz toplumlarına ışık tutacak bir yaşam rehberi olabileceğini öne sürmekte ve modern çağın insanının yaşamını anlamsız bulmasını, mitlerden yoksun ancak yalnızca bilimi ön plana çıkaran bir hayat sürmesine bağlamaktadır (Nar, 2014: 59). Bilimin gücünü ve otoritesini ortaya koymasıyla birlikte mitosların toplumsal işlevinin zayıfladığı düşünülebilir, ancak Campbell'in burada "mitosların doğru yorumlanması durumunda" ifadesi üzerinden, modern toplumun kendi ruhuna uygun yeni mitoslar ürettiğini görmek mümkündür. İnsanlık, geçmişten gelen bütün özellikleriyle birlikte toplumsal bir ihtiyaç olarak mitlere hala ilgi duymaya devam etmektedir.

Mitler toplumsal anlamda yalnızca bir öykü olarak aktarılmanın ötesinde ritüellerle buluşarak sembolik anlamlar da kazanır. Malinowski mitlerin, geçmiş zamanlara ait masallarla yaşamaya devam eden ölü ürünleri olmadığını belirtir ve mitleri geçmiş ve geleceğin parıltısında hareket eden bir atmosferde kurgular.

Ona göre özellikle büyü gibi ritüeller aracılığıyla toplumsal güç ve toplumsal iddiaların her türüne cevap niteliğinde mitler karşımıza çıkar (Malinowski, 1990: 73). Geçmişe ait bir bilginin ötesinde sürekli yaşayan, ritüel ve semboller aracılığıyla tarihsel sürecin içerisinde organik bir bağ işlevi gören bir özellik üzerinden mitlerin canlılığı tasvir edilir.

Günümüz toplumlarında mitlere ve mitlerin uygulama biçimleri olarak ritüellere, gösterge biçimleri olarak ise sembollere rastlamak mümkündür. Nar'a göre (2014: 61), modern toplumsal yaşamda bilimin gelişmesine bağlı olarak gelişen kitle iletişim araçları yoluyla toplumlara kabul ettirilen mitler, filmler ya da reklamlar aracılığıyla tekrar tekrar gündeme gelebilmekte ve kitleleri etkileyebilme aracı olarak kullanılabilir. Mitler toplumsal bir fonksiyona da sahiptir. Öncelikle toplumsal düzeni destekler ve grup içerisinde organik bir bağ sağlar. Bu bağ aracılığıyla sonsuza kadar gidecek bir duygular sistemi meydana gelmektedir. Ancak oluşturulan her duygu sistemi, içinde bulunduğu toplumun duygu sisteminin bir parçası olarak hayat bulur. Bu da mitlerin, toplumlar arasındaki farklılaşma biçimlerine dair bizlere bir izah sunar. Campbell'a göre (1995: 434): *"Mitolojinin ve onu kuran ritlerin toplumsal işlevi, grubun her üyesinde, onu kendiliğinden, sonuna kadar bağlı tutacak 'duygular sistemi'ni yaratmaktır. Ava aşirete uygun düşen 'duygu sistemi' tarımsal olanla uyuşmaz. Anaerkil olan babaerkil olanla uyuşmaz. Ve aşiretinki de bugün doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan bireyinkilerle uyuşmaz"*. Toplumların duygu sistemlerinin birbirinden farklı olması, her toplumun kendi duygu sistemine uygun mitosların varlığına işaret eder. Dolayısıyla mitler, var olduğu toplumun içinden çıkan bir sistemdir.

Denizin ve balıkçılığın olduğu bir toplulukta denize ve balıkçılığa yönelik mitler olurken; toprak ekimi ve dağcılığın olduğu bir toplulukta buna yönelik mitler meydana gelmektedir. Dolayısıyla bir temel kültür ögesi olarak mitler tüm kültürde karşılaşılabileceğimiz bir ögedir. İslam dini açısından da konuyu değerlendirecek olursak, Kur'an'da geçen pek çok kıssa ve olay, müslüman olmayan biri için mit özelliği taşımaktadır. Peygamberlerin Allah ve meleklerle konuşması, ilk insanın cennetten dünyaya indirilişi, Hz.Meryem'in Hz. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirişi, Hz.Muhammed'in mirac olayı hepsi birer mit olarak görülebilmektedir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz logos ve mitos ayrımı ile düşünecek olursak, bizler için yani müslümanlar için Kur'an'da geçen tüm bu olaylar hakikattir ve yalnızca gerçeğin dillendirilmesidir. İşte bunun gibi tüm mitler, inanç bulduğu toplulukta bir hakikati temsil etmektedir. Amerika yerlilerinde ikiz çocuk veya tavşan dudaklı çocuk dünyaya geldiğinde veya bir çocuk ayakları önden gelecek şekilde doğduğunda bu kesinlikle olumsuz bir durum olarak görülmektedir ve çocuklar öldürülmekteydi. Bu durum, bilemedikleri, korktukları bir olay karşısında mitlerin onlara anlattığı mesaj doğrultusunda hareket etmektir. Her mit, içinde bulunduğu toplumun bir hurafesi değil, bilakis bir hakikattir.

Mitler inanç ve anlam dünyaları oluşturması sebebiyle içinde bulunduğu toplumun milli ve kültürel kodlarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda kültürün taşıyıcısı ve değerlerin koruyucusu işlevi gören mitler insanın kutsal olana, doğüstü olana yaklaşma ihtiyacının gerçekleştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir (İlhan, 2014: 1). Mitlerin görevi toplum içinde karmaşık halde bulunan deneyimler, bilgiler ve davranış modellerine bir düzen getirmektir. Mitler insanın kendine ve dünyaya sorduğu "Ben kimim?, İnsan olmak ne demek?, Beni harekete sürükleyen nedir?, Hangi değerler peşinden gitmeye değerdir?, Kaderim üzerinde söz hakkım var mı?, İyi yaşamak nasıl tanımlanır?, Nasıl iyi yaşayabilirim?" gibi sorularına bir cevap arayışının ürünüdür (Horzum, 2011: 31).

Tecimer'e göre, mitler içinden çıktığı toplumun toplumsal düzenini destekler, onun sürekliliğini sağlar. Öte yandan ahlak kurallarına, eleştirilerin ve düzeltme girişimlerinin zarar vermeyeceği bir tinsel yetki kazandırır. Toplumsal işleviyle mitler, ait olduğu topluluk üyelerinde, onları topluluğun amaçlarına bağlayan bir duygular dizgesi yaratır (Tecimer, 2006: 18).

Tecimer'in ifadelerine göre mitler bir toplulukta düzen sağlayıcı vazifesini özellikle ahlaki ilkelere vurgusuyla sağlamaktadır. Her toplum kendine özgü ahlak ilkelerine sahiptir. Dolayısıyla ahlak kurallarının olduğu bir toplulukta mitlerin de yer aldığı düşünülebilir. Bu durum mitleri yalnızca modern öncesi veya "ilkel" topluluklarda görülen bir özellik olmaktan çıkarmaktadır. Günümüz kent toplumu için de "modern" yahut "çağdaş" mitler denilebilecek etkin güce sahip mitler bulunmaktadır. Mitlerin farklı maskeler, şekiller ve pratiklerle bütünleşerek kent toplumu içerisinde yer alması mitlerin sosyolojik fonksiyonunun her daim varlığı üzerine düşünmeyi bir kez daha gerekli kılmaktadır. Malinowski'ye göre mitler, toplumsal düzenin oluşumu ve korunması yönündeki işlevi aracılığıyla içinde bulunduğu toplumun tüm öğeleriyle, kurumlarıyla, inançlarıyla insanların eylemleriyle bağlantı içindedir. Öte yandan Malinowski'nin mitlere yüklediği en önemli işlevlerden biri onun "kültürel bir güç" olmasıdır. Ona göre mitler "*geleneğin özüne ve kültürün sürekliliğine, yaşlılık ve gençlik arasındaki ilişkiye ve insanın geçmişe karşı tutumuna sıkı sıkıya bağlı sui generis (kendine özgü) bir işlev görür. Mitin işlevi, kısaca söylenirse, ilk olaylardaki daha yüksek, daha iyi, doğüstü bir gerçeğe dayandırarak geleneği güçlendirmek ve onu büyük bir değer ve saygınlıkla donatmaktır*" (Malinowski, 1990: 131). Bu özelliğiyle mitler, kültürün temel bir bileşeni olmaktadır. Kendini sürekli yenileyen özelliği ile mitler, tarihsel değişikliklere bağlı olarak, her toplum kendi mitolojisini üretmeye devam etmektedir.

Son olarak mitler, bulunduğu coğrafyanın değerleriyle bağlantılı olarak, geleneklerin korunması işlevini de üstlenirler. Bu işlev esasen yalnızca geleneğin korunması değil, bir sonraki kuşaklara taşınması işlevini de beraberinde izlemektedir. Özellikle milli kimlik kazandırmak adına anlatılan mitlerin, her toplumun kendi kuşaklarına aktarma çabasında, yaşayan bir rehber görevi üstlendiğini söylemek mümkündür. Mitler bu anlamda kuşaklar arası devam eden bir iletişim biçimidir ve belki de en etkili iletişim biçimlerinden biridir. Bugün Ergenekon destanı ya da Gılgamış destanı Türk milli kimliğinin toplumsal bellekte anlam bulmasında etkili bir unsur olmaya devam etmekte ve geçmişle iletişimini sağlamaktadır.

4. MODERN ÇAĞIN MİTLERİ

Peki mitleri ilkel ya da modern olarak ayırmak mümkün mü? C. L. Strauss'a göre bu mümkün değildir. Bilimsel düşünceler kavramlar formüle eder ve bunları akla uygun bir biçimde birbiriyle ilişkilendirir. Mitik düşünceler de duyumsanabilir dünyadan imgeler alır ve bunlar arasında bir bağ kurar. Bu sebeple de bilimin mantığı ile mitlerin mantığının birbirinden farklı olmadığını savunur. Strauss'a göre mitler, fikirler arasında bağlar kurmak yerine gök ile yeri, yer ile suyu, aydınlık ile karanlığı, erkek ile kadını, çığ ile pışmış, taze ile çürüğü vb. karşı karşıya getirir. Böylece duyular aracılığıyla algılanabilir niteliklere ilişkin bir mantık geliştirir (Strauss, 2013: 18). Dolayısıyla mit ile bilimin birbiriyle zıt olduğunu düşünen Aydınlanmacı fikrin karşısında durur. Mitler, herhangi bir kuramın bakış açısına göre değerlendirildiğinde o kuramın merkeze alınmasından dolayı bir gelişmişlik ya da gelişmemişlik ile eleştirilmektedir. Oysaki mitleri, sadece geçmiş zamanın bir basamağı olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Bir şeyin ilkel ya da gelişmiş olarak değerlendirilmesi, bilimsel düşüncenin mantığından ileri gelmektedir. Strauss'un da vurguladığı gibi, bilimin işleyişi ile mitlerin işleyişi birbirinden farklı olduğu için, mitleri daha az gelişmiş olarak değerlendiremeyiz. Mitin toplumsal işlevini göz önüne alarak diyebiliriz ki, mitler insanlığın tüm yaşamı üzerinde derin izler bırakır ve toplumun ruhsal, kültürel yaşamını daima besler.

Uzun zaman, inanca bağlı ve az gelişmişlik içinde etkisini sürdüren mitlerin, modernleşme, uygarlaşma ile ortadan kalkacağı düşünülmüştü. Gelenekler yoluyla kalan ve masal niteliğinde olan mitlerin etkisini kaybettiği düşünebiliriz. Ancak mitos, bireyin duygu ve hayal dünyasında oluşan, gelişen bir psişik gereksinim olarak ele aldığımızda, modern toplumların modern mitler yarattığı da görülmektedir.

Mitler, hala önemini korumakta ve toplumsal bir bağ olma rolünü devam ettirmektedir. Dolayısıyla modernleşme ile birlikte mitosların yok olduğu düşüncesi yanlışlanan bir düşünce olmuştur. Zira modern zihniyet, eski mitosların fonksiyonlarını gören yeni modern mitoslar üretmiş ve kendi meşruiyet zeminini kurmuştur. Antropolog ve kültür bilimci Strauss, modern dönemde mitlere en çok benzeyen şeyin siyasi ideolojiler olduğunu belirtir ve Batı medeniyetinin bütün yaptığının, mitin yerine ideolojiyi yerleştirmek olduğunu dile getirir (Meriç, 1996: 264). Bu anlamda sosyolog Karl Marx'ın komünizm ideali bir mitolojik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Proletaryaya tanıdığı peygamberane rol, kendini feda ederek insanlığı kurtarma işlevi, proletarya ve burjuva arasında yaşanan ve burjuvanın zaferiyle sonuçlanacağına inanılan mahşeri çatışma, “iyi” ve “kötü” arasındaki mücadeleye kolaylıkla yaklaştırılabilmektedir”* (İlhan, 2014: 66). Toplamların, içinden geçtiği ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümler insanların yeni mitler üretmesinde etkili olmuş, toplumlar ideolojiler aracılığıyla mitlere duyulan “ihtiyaçlarını” gidermeye devam etmişlerdir. Marx'ın fikirleri bu anlamda proleteryanın (işçi sınıfının) burjuva karşısında ürettiği temel bir mit olarak okunabilir. İşçi sınıfının günün birinde zincirlerinden kurtulup kapitalist düzeni alaşağı edecek bir devrim gerçekleştireceği ve insanlığın komünist bir topluma geçeceği fikri hem tarihsel hem ideolojik bir mittir. Bu mit, sanayileşen dünyada kapitalizm karşısında zayıf kalan modern insanın kurtuluşunu iki sınıf arasında gerçekleşecek çatışmaya bağlamaktadır.

Siyasi ideolojilerin bir mit haline gelmesinde Almanya'da Hitleri ve Nazizmi, Rusya'da Lenin'i ve Bolşevizmi, İtalya'da Mussolini'yi ve Fazişmi örnek göstermek mümkündür. Bu ideolojik mitler yoluyla insanlara aşılana bir toplumsal düzen, bir kurtuluş ve öteki ile olan mücadelede bir yol haritası sunulmuştur. Ancak bu ideolojilerin hepsinin eli kanlıdır; ilkel insanın vahşiliğini ve mitoslara bağlılığını eleştirip yeni bir medeniyet kurma çabası içerisinde olan modern insan, tarih öncesi insanların dahi erişemeyeceği bir vahşiliği işlemekte oldukça cesur davranmıştır.

Siyasi ideolojiler dışında modern mit konusunda belki de verilebilecek en iyi örnek çizgi roman ve sinema karakterleri üzerinden yaratılan kahraman mitleridir. Umberto Eco'nun Superman miti bu konuda en dikkat çekici mit olarak karşımıza çıkmaktadır. Çizgi roman karakterleriyle akademik olarak ilgilenen Eco'ya göre Superman gündelik yaşamın içinde ve şimdiki zamanda yer alan, üstün güçlerle donatılmış bir mittir. Eliade'ya göre (2001: 226) bu mit *“Tanrı'nın sevgisini yitirdiğini ve gücünün sınırlanmış olduğunu bilen, günün birinde “eşsiz bir kişi” bir “kahraman” olarak kendini göstereceğini hayal eden modern insanın gizli özlemlerini karşılar”*. Superman miti, modern insanın Tanrı'nın ölümüyle boşalttığı merkeze konulan bir mittir. İnsan daima zorluklar yaşar ve kötülöklere karşı savunmasızdır. Sanayi toplumunda ve kentin hengamesi altında insan, makinelerin gücü altında ezilmekte ve gittikçe silikleşmektedir. İnsanın bir kahramana ya da kurtarıcıya olan inancı modern toplumlarda devam etmektedir. İşte insanın bu inancı, Superman mitinde kendini bulur. Superman aynı zamanda gündelik hayatta insanların arasında yaşayan ve hiç de dikkat çekmeyen sıradan bir adam rolündedir (Clark Kent). Burada verilen mesaj, Superman'in kutsal ya da ilahi bir varlık olmadığı yönündedir. Ama aynı zamanda da Superman, hikâyesi gereği bu dünyanın insanı değildir; Kripton gezegeninden dünyaya gelmiş, sadece insani özelliklere sahip üstün bir varlıktır ve insanların koruyucusu, kurtarıcısıdır. Superman miti modern kent insanının mitlere dair ihtiyacını karşılayan temel bir mit işlevini üstlenmiştir. Çünkü bu insanın varlığının temelinde vardır.

Çizgi karakterler üzerinden inşa edilen modern mitler yalnızca Superman'den ibaret değildir elbette. Batman, Spiderman, Kaptan Amerika, Ironman, X-Man ve daha pek çok karakter iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, insan ile insan olmayanın bu dünya üzerindeki haklı savaşını konu olan temel mitler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karakterler üzerinden yaratılan kahraman miti, özellikle “rüya fabrikası” olarak nitelendirilen sinemada her daim işlenmeye devam etmektedir. Bu anlamda yeni dini hareketlerin hızla yayıldığı Amerika’da 2000’lerin başında çıkan Harry Potter ve Yüzüklerin Efendisi serileri, bu çağın ruhuyla hiç uyuşmayan ama bizzat bu çağın insanının bütün ruhuyla keşfe hazır olduğu bir mitolojik hikaye olarak izlenmiştir. Burada pek dikkat çekmeyen fakat baştan aşağı mitsel unsurlara dayalı olan bir başka film olarak Çikolata Fabrikası zikredilebilir. Fabrikanın sahibi olan Willy Wonka, tam anlamıyla bu dünyanın insanı görüntüsünden oldukça uzak, fantastik ve büyülü bir evrenin kralı olarak resmedilmektedir. Wonka, dış dünya ile hiçbir irtibatı olmayan gizemli bir karakterdir. Wonka, bütün Amerika’nın tutkulu olduğu çikolatalarının nasıl yapıldığını göstermeyi ve yerine yetiştirmek için yeni birini bulması gerektiğini düşünür ve günün birinde bir çekiliş yoluyla 5 çocuğa fabrikasının kapılarını açar. Sanayi toplumunun kasvetli, makine toz ve dumanlarıyla kaplı, mekanik fabrikalarının ötesinde Wonka’nın büyülü fabrikası kent insanının yeni bir mitini temsil etmektedir. Ve bu hikayede fabrikanın gizemini keşfetmek için üstün gelmenin yolu, para, şan şöhret yahut egoist olmaktan değil, sıradan, mütevazı ve iyi kalpli olmaktan geçmektedir. Filmde, çocukluk dünyasına ve popüler kültüre dair ürettiği “masumiyet” miti fantastik ve mizahi unsurlar eşliğinde izleyiciyle buluşturulmaktadır.

Karakterler üzerinden yaratılan mitlerin ötesinde modern toplumda mitlere rastlamak için samanlıkta iğne aramaya gerek yoktur. Çünkü o, bütün çıplaklığıyla görünmektedir. Örneğin modern düşüncenin fikirlerinden biri olan tarihin ilerlemeci bir şema doğrultusunda, yani düz bir zaman çizelgesinde ilerlediği fikri burada dillendirilebilir. Tarihin döngüsel değil daima bir ilerleme ile devam ettiği fikri, modern tarihin mitini oluşturmaktadır. Modern tarih yazımına göre, tarih daima iyiye, güzele ve gelişmişe doğru gitmektedir. İnsanlık ilkel zamanlardan modern zamanlara doğru gelişmekte ve rasyonel bir varlık olma yolunda ilerlemektedir. Comte’un üç hal yasasını, insanlığın teolojik, metafizik ve rasyonel evreden oluşan düz bir tarihsel çizgide ilerlediği görüşünü, Batı medeniyeti büyük bir hevesle kucaklamıştır. Bu mitin dayandığı aşkın ruh ise pozitivizmdir. Bu fikir 20. yüzyıla damgasını vurmuş önemli bir mittir. Burada modern düşüncenin tarih, siyaset, sanat ve gündelik hayat gibi görünür görünmez bütün alanlarında mitlerden beslendiğini görmekteyiz.

Modern mitler arasında toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilebilecek mitler de bulunmaktadır. Cinsiyetler üzerinden geliştirilen mitler, özellikle kadın bedeni örneğinde daha görünürdür. Kadınların 34 beden olması gerektiği, ya da böyle güzel olunduğu fikri de modern mitler arasında sayılabilir. Bu şekilde en mutlu, en güzel, doyuma en fazla ulaşan kadını simgeleyen reklamlar gün be gün televizyonlarda karşımıza çıkmaktadır. Mutluluk 34 beden olmaktan geçmektedir. Kadın bedenine dair üretilen mitlerde Barbie serisi bir sembol işlevi üstlenmektedir. Bütün Barbie bebekler, bir kadının nasıl olması gerektiği ile ilgili bir mesaj sunmaktadır. Hepsi bakımlı, makyajlı, ekseriyetle beyaz tenli ve ince bedene sahiptir. Kız çocukları için özenle hazırlanan ve popüler kültürün oyuncak dünyasına sunduğu en önemli oyunculardan biri olan Barbieler, küçük kız çocuklarının hayali rüyasıdır adeta. Bu yolla, kız çocuklarına ve toplumsal cinsiyet kodlarına, modern kadın imgesi yerleştirilmektedir. Cinsiyetlerin belli sembolik karakterler üzerinden bir mit ile buluşturulması yalnızca oyuncak dünyası üzerinden değil, bizzat gerçek hayat üzerinden de gerçekleşir. Eski dönemlerdeki efsane kahramanların (Herkül gibi) yerini günümüzde şarkıcılar ve film yıldızları almıştır. Popüler kültür birtakım imge ve karakterleri mitik bir yapıda modern insana sunmaktadır. Gerçek hayatta giyilmeyen kıyafetler, absürd saç şekilleri ve yaşam biçimleriyle popüler yıldızlar birer efsane kahramana, örnek tip ve imgelere dönüşmektedir. Bu anlamda modanın da gerçek hayatla hiç uyuşmayan ürünleri, manken bedenleri üzerinden bir ritüel aracılığıyla sunulmakta ve moda günümüz insanının en temel mitlerinden biri haline gelmektedir.

Moda, toplumda neyin giyilip neyin eskiyeceğine, neyin kabul görüp neyin kabul görülmeyeceğine karar veren büyüsel bir dünyayı simgelemektedir.

Modern kent insanının daima imgeler, davranışlar, semboller ve ritüeller üzerinden mitlerle buluşturulması modern topluma dair yeni bir çerçeve sunmaktadır. Amerika'nın özgürlükler ülkesi olduğu fikri de bu anlamda modern mitlerden biridir. "Amerikan rüyası", modern kent insanında mükemmel bir hayatın, yüksek derece özgürlüğün bir hayali olarak simgelenmekte, orayı hiç bilmeyen görmeyen insanın miti haline gelmektedir. Aynı zamanda sinema "Amerikan rüyası" mitini besleyen örnekler üretmeye devam etmektedir. Bu örnekler göre, Amerika her daim büyü, gizemli, bütün dünyanın merkezi olan fantastik bir ülkedir.

Seküler toplum modeline göre insanlık, modern zamanlarda dinden uzaklaşacak ve anlamlandıramadığı aşkın varlıklarla ilişkisi zayıflayacaktır. Ancak din dışı insanlar dahi modern dönemde mitolojik unsurlardan kurtulamamıştır. Fantastik bir evren anlayışı, bu dünyada gerçekliğini yitirse bile bilinmeyen bir yer olarak uzayda devam etmektedir. İnsanlığın bir gün uzayda kendine yaşayacak alan bulacağı, günü birlik uzay seyahatlerine gidileceği düşüncesi modern mitin örnekleri arasındadır. Bu noktada Star Wars filmi bu mitin canlandırması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda uzaylıların olduğuna dair olan inanç belki çok eski zamanlardan beri olan ve hala devam eden modern öncesi ve modern mitlerden biridir. UFO miti bu anlamda modern insanın bilinmeyen bir türe dair ürettiği önemli mitlerden biridir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, modern insan daima mitlere ihtiyaç duyar ve kendine mitler yaratır. Mitler yoluyla insanlar bilinmeze dair kendilerine bir anlam dünyası kurarlar ve bu anlamın kuşatıcılığı ile hayatı yorumlarlar.

Kitle iletişim araçları modern dünyanın mitlerini üreten bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim toplumunun oluşumunda büyük katkısı olan küresel ölçekli reklamlar yoluyla, imgeler, ürünler ve davranışlar mitlere dönüştürülmekte insanlara benimsetilmektedir. Coca Cola reklamları mitsel unsurlarla örülü reklamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde, ticari araç olarak kar elde etmek üzere kurulu reklamlar, daha çok hedefe ulaşmak kaygısıyla modern mitler yaratmaktadır (Horzum, 2011: 32). Yüzde yüz çevreci olduğunu belirten ürünlerin reklamları da modern mitlerden beslenmektedir. Horzum'a göre modern mitleri işleyen çevreci reklamlarda, modernizmin çevre açısından çıkardığı ve insan yaşamının geleceğini tehdit ettiği sorunları yok sayarak, ilerlilik ve yükselmekten bahseden modern mitleri yücelttiği görülmüştür (Horzum, 2011: 39).

Son olarak toplumların avcı toplumdan, sanayi ve enformasyon toplumuna doğru dönüşümüyle birlikte mitlerin de dönüşümüne bir örnek olarak, kutsal yahut aşkın ile kurulan bir iletişim biçimi olan kurban kesme ritüelleri verilebilir. Paleolitik Çağ insanının av sırasında hissettikleri ve bir mit ile üstesinden geldikleri "öldürme zorunluluğu", günümüz dünyasında dönüşmüştür. Aslan'a göre Paleolitik Çağ insanı avcılığını mitler yoluyla meşrulaştırırken günümüz insanı da yaşamında üstesinden gelemediği çeşitli sorunları aynı şekilde mitler yoluyla meşrulaştırmaktadır. Vejetaryenler karşısında et yiyen insanların tartışmalarında bu mitleri görebiliriz. *"Et yemenin bir cinayet olduğunu söyleyen vejetaryenler, et yiyenleri belli bir suçluluk duygusu içerisinde bırakmaktadır. Bu duygunun oluşturduğu sorunlara karşı meşrulaştırıcı bir kurtarıcı olarak "kurban miti" ile bu durum aşılmaktadır. Kurban mitini esas almayanlar ise bu suçluluktan yine çeşitli mantıksal gerekçelerle kurtulmaktadır"* (Aslan, 2019: 26). Kurban kesme, geçmiş dönemlerden günümüze kadar devam eden, insanın ilahi olanla kurduğu sembolik bir iletişim şeklidir. Bu iletişim mitsel bir iletişimdir. Bu mit, dışardan bakıldığında bir öldürme, cinayet, efsane yahut anlaşılabilir bir davranış olarak görülse de eylemi gerçekleştirenler için bir hakikat, kutsal olana dair gerçekleştirilen en temel vazifelerden biridir.

O halde denilebilir ki, modern toplumda mitler, siyasi ideolojiler, sinema, kitle iletişim araçları, toplumsal cinsiyet kalıpları ve moda üzerinden yepyeni bir forma bürünerek üretildiği gibi, eski zamanlardan beri devam eden ancak günümüzde biçim değiştirmiş mitler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Uzay ve uzaylılar, kurban kesimi gibi mitler günümüz insanının bilinmeyen, aşkın olan yahut cevaplandıramadığı bir alana dair ürettiği sorularına meşru cevaplar bulma çabasının bir ürünü olarak düşünülebilir. Modern toplumda mitler kamufle olmuş bir biçimde de olsa varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Efsane kahramanların üretilmeye devam edilmesinin ötesinde, sorunsuz ve “ayarlanmış” insan modelleri, yaşanan çağın mitsel sisteminin bir parçası haline gelmiştir (Horzum, 2011: 31). Her ne kadar entelektüel düzey ile yakın ilişkili olan modernleşme, kentleşme ve sekülerleşme gibi unsurların, mitleri yok ettiği, değersizleştirdiği ve geçersiz kıldığı düşünülse de, yapılan çalışmalar ile aslında mitlerin çağlar ötesi bir düşünce tarzı olduğu ve her toplumun kendi ruhuna uygun farklı boyutlarda mitler ürettiği görülmektedir. Çalışma çerçevesinde verilen örnekler modern çağın modern mitleri olma iddiasını taşımakta, bazı düşünürlere göre ise iddia olmanın ötesinde, modern insanın mitleri haline gelmektedir. Mitler, toplumsal bir ihtiyacın ürünü olarak değerlendirildiğinde, onu ilkel ya da gelişmemiş, tarih öncesi insanlığa ait bir unsur olarak görmenin hatası anlaşılmakta; modernitenin öngördüğü fikirlerin, kendi içinde çelişkiye düşecek mitsel örneklerle modern insana sunulduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Kısa tanımı bir toplumun hayal gücünden çıkan ve geleneksel bir biçim alarak yayılan, kuşaklar arası aktarılan, alegorik bir anlatıma sahip hikâyeler olan mitler, bir hikâye olarak anılmanın çok daha ötesinde anlamlar barındırmaktadır. İnsanın ve kainatın yaratılışı, toplumların oluşumu ve tarihsel gelişimi, inanç ve pratikleri vb. noktalarda toplumların anlayıp açıklamada güçlük çektikleri meselelerde mitler sözlü ya da yazılı kaynak olarak var olmuştur. Mitlerin varlığı, insanlık tarihi kadar eskidir. Mitlerin boş söz, uydurma hikâye şeklinde ifade bulan tanımları, Orta Çağ'da Hristiyanlık karşısında mitleri itibarsızlaştıran bir tanımdı. Aydınlanma Çağı ile birlikte bu tanım daha da kuvvetlendi ve mitlerin gerçeklikle ilişkisi olmayan, anlaşılmaz, ilkel insanın analitik bir biçimde anlayamadığı dünyaya dair ürettiği efsaneler olduğu düşünüldü. Bu düşünceler klasik mitoloji literatürünü besledi. Aydınlanma Çağı'nın akıl ve bilim merkezli anlayışı, mitler karşısında yargılayıcı bir tutuma sebep olmuştur. Bu tutum ilk etapta mitler açısından oldukça olumsuz bir durum olarak nitelendirilebilir. Fakat Aydınlanma ile birlikte bilimsel araştırma merakı ve yalnızca fen bilimlerinin değil, sosyal bilimlerin de disipliner bir boyut kazanmasıyla beraber özellikle antropoloji, psikoloji ve sosyoloji alanının ilkel toplumlara dair araştırmaları ile mitlere dair bambaşka bir tanım ortaya çıkmış oldu. Bu tanıma göre mitler yalnızca ilkel topluluklarda olduğu haliyle anlatılan birer öykü, efsane, uydurma yahut masaldan ibaret bir şey değildir. Mitler bir topluluğun beşeri ihtiyaçlarından ortaya çıkan, kutsal yahut aşkın olan ile ne türden iletişim kuracağı üzerinden şekillenen, duyumsanabilir dünyadan imgeler alarak bilinmeze dair adeta bilimsel mantık çerçevesinde işleyen ve varlık bulduğu topluluk için “kültürel bir güç” olan hakikatlerdir. Mitlere dair tanımların eksen kayması yaşamasında Batı'da hümanizm, icatlar ve yeni keşiflerle birlikte diğer coğrafyalara açılmanın ve bu coğrafyaları keşfetme merakının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Mit kavramının modern dönemde anlam ve içeriğinin yeniden ele alınarak incelenmesiyle birlikte, kavramın tanımında ciddi genişlemeler ve klasik mitoloji anlayışından farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Böylece mitlere dair anlamların daha ziyade incelenen mitin toplumsal işlevleri, grubun her üyesinde, onu kendiliğinden, sonsuza kadar bağlı tutacak 'duygular sistemi' meydana getirmesi, organik bir işlevi görmesi noktalarından ele alınmıştır.

Çalışma çerçevesinde ele alınan mitlerin sosyolojik işlevlerine bakıldığında ise mitler, içinden çıktığı toplumun toplumsal düzenini destekleyen, mevcut toplumun ahlaki kurallarının ne olduğuyla ilgili açıklamalar sunan temel yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojik bir kategoriye dâhil edilebilecek mitler olduğu gibi, bütün kategorileri ile mitlerin temelde sosyolojik bir mantığı bulunmaktadır. Bu mantık, tarih boyunca, kendi toplumuna cevabını aradığı bilinmeze dair cevap üretme mantığıdır. Her toplumun kendi duygu sistemiyle buluşan bu mantık, o toplumun bir hurafesini değil bilakis yasal hakikatlerini oluşturur. Geleneğin özüne kültürün sürekliliğine büyük bir saygıyla donatılan mitler, her çağ toplumunun temel bir bileşeni haline gelir. Dolayısıyla çalışmada üçüncü bölüm olarak kurgulanan modern çağın mitleri nelerdir sorusuna cevap arayışı mitlere dair üretilen bu mantıktan hareket ederek yorumlanmıştır.

Batı'da ortaya çıktığı haliyle en üç yüz yıllık bir modernleşme serüveni içerisinde insanlık büyük bir gelişme kaydetmiştir. Büyük sanayi kentleri ve makineleşme, siyasi ideolojiler ve ulus devletler, insanlığın teknolojik gelişmelere bağlı olarak ulaşımında, kitle iletişiminde küresel ölçekli gösterdiği gelişmeler ve daha sayamayacağımız pek çok kaydedilen aşama, modern insanın hayatında klasik türden mitlerin varlığını yok saymaktadır. Bu makale tam da bu yok saymaya karşı aslında mitlerin bütün toplumlarda *sui generis* (kendine özgü) bir biçimde var olduğunun bir tartışmasıdır. Bu tartışmaya örnek olarak dâhil edilebilecek bazı mitleri belli kategoriler altında toplamak mümkünse de kendine özgü tek başına bir kategoriye teşkil eden mitler de mevcuttur. Bu bağlamda çalışmanın son bölümünde modern siyasi ideolojilerin Batı medeniyetinde mitlerin maskelenmiş formları olarak okumanın mümkünatı üzerinde durulmuştur. Ardından “rüya fabrikası” olarak nitelendirilen sinema ile modern kent insanına sunulan mitlerden örnekler verilmiştir. Karakterler üzerinden yaratılan kahramanlar miti, iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, insan ile insan olmayan türlerin haklı mücadelesine dair mitsel anlatılarla doludur. Sinemaya ek olarak çizgi roman karakterleri üzerinden de büyümlü bir dünya tasviri sunulmaktadır. Adeta gücünün sınırlandırıldığını ve makineler karşısında zayıflığını kabul eden modern insan, bu zayıflığına karşı daima bir kurtarıcı beklemektedir.

Modern mitlere örnek olarak ilerlemeci modern tarih tezinin bir mit halini alışı; toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinden oluşturulan mitler, kitle iletişim araçları yoluyla, özellikle reklamlar yoluyla toplumsal belleğe iletilen mitsel imgeler, toplumsal davranış kalıplarını belirlemeye devam etmektedir. Öte yandan insanlığın hala tam olarak bilemediği bir yer olarak uzaya dair ürettiği mitler ise, eski çağlardan beri devam eden mitler arasındadır. Uzaya günü birlik seyahat edilebileceği, UFO'ların gerçekten var olduğu, yahut farklı gezegenlerde insanlığın keşfini bekleyen varlıklar olduğu düşünceleri, modern kent insanının ürettiği mitler arasındadır. Sonuç olarak mitlerin “modern” olana zıt olduğu ve yalnızca arkaik toplumlara özgü bir fenomen olduğu düşüncesinin aksine, güncellemeler geçirmiş ve hala insanlar üzerinde etki gücü bırakan bir düşünce tarzı olduğunu ifade etmek gerekir. Bilimsel gelişmelerin artışıyla kültürel ve dini paradigmalarda yaşanan kırılmalara bağlı olarak, modern mitler pragmatik bir biçimde modern toplumda yeniden üretilmekte ve farklı şekillerde kendilerine yer edinmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, E. (2019), Günümüz Kent Toplumunda Mitin Dönüşümü ve Sürekliliği: UFO Mitleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Berger, P. (2015), Kutsal Şemsiye- Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları, A. Coşkun (Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Campbell, J. (1995), Batı Mitolojisi Tanrı'nın Maskeleri, K. Emiroğlu (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

Eliade M. (2001), Mitlerin Özellikleri, Sema Rifat (Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.

Horzum, I. (2011), Reklamlarda İşlenen Modern Mitler Ve Yeşil Mitin Göstergebilimsel İncelemesi, E-Journal of New World Sciences Academy, 6 (1): 29-41.

İlhan, F. (2014). Efsane ve Mitlerin İşlevleri ve Modern Toplumdaki Yansımaları: Sarıkız Efsanesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Jung, C. G. (2014), Gökte Görülen Cisimler Üzerine Bir Mit, M. Tüzel (Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Kaynak, İ. H. (2012). "İnsanın Anlam Arayışında Din ve Mitlerin Rolü", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1(1): 673-682.

Malinowski, B. (1990), Büyü, Bilim ve Din, Saadet Özkal (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Meriç, C. (1996), Umrandan Uygarlığa, İstanbul: İletişim Yayınları.

Nar, M. Ş. (2014), Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, folklor/edebiyat, 20(79): 55-77.

Strauss, C.L. (2013), Mit ve Anlam, G. Y. Demir (Çev.). İstanbul: İthaki Yay.

Taş, İ. (2000). "Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı", Dini Araştırmalar Dergisi, 2000, 3(8):57-72.

Tecimer, Ö. (2006). Sinema Modern Mitoloji, İstanbul: Plan B Yayınları.

Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 12.11.2022).